

ZAMONAVIY TURK FALSAFASI MUAMMOLARI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14544821>

Javohir Quvatov

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti
Sharq sivilizatsiya va madaniyati mutaxassisligi
2-kurs magistranti

Ilmiy rahbar: **professor Pulatova Dildor Akmalovna**

Annotatsiya: Zamonaviy turk falsafasi Turkiyaning madaniy hayotini aks ettiruvchi ko‘plab ijtimoiy muammolar bilan bahslashmoqda. Zamonaviy turk faylasuflari metafizika, etika, epistemologiya va ijtimoiy falsafaga nihoyatda ko‘p urg‘u berishmoqda va asosiy izlanishlar ham aynan shu yo‘nalishda qurilmoqda. Mavjud nazariyalarni tanqidiy baholash, fanlararo istiqbollarni integratsiyalash va zamonaviy muammolar bilan shug‘ullanish qobiliyati, aynan turk ilmiy-falsafiy doiralari asosiy landshaftini aks ettiradi. Zamonaviy turk falsafasi insoniyatning ijtimoiy muammolariga ham e‘tibor bermoqda. Maqolada zamonaviy turk falsafasi namoyandalari, xususan Teoman Durali ijtimoiy-falsafiy qarashlarinig o‘ziga xos jihatlari haqida fikr yuritiladi.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy falsafa, zamonaviy turk falsafasi, inson muammosi, globallashuv, Niyoz Berkes, Erol Gyungor, Teoman Durali.

Abstract: Contemporary Turkish philosophy argues with many social problems that reflect the cultural life of Turkey. Modern Turkish philosophers are extremely emphasizing metaphysics, ethics, epistemology and social philosophy, and the main research is also being built on this unity. The critical assessment of existing theories, the integration of interdisciplinary perspectives and the ability to deal with modern problems, exactly reflect the main landscape of Turkish scientific and philosophical circles. Modern Turkish philosophy also pays attention to the social problems of mankind. The article reflects on the specifics of modern Turkish philosophy, in particular the socio-philosophical views of Teoman Durali.

Keywords: social philosophy, modern Turkish philosophy, human problem, globalization, Niyoz Berkes, Erol Gyungor, Teoman Durali.

Zamonaviy turk falsafasi, Turkiyaning tarixiy kontekstida, ham global maydonda inson muammosi bilan bog‘liq turli masalalar ustida bahs yuritadi. Bugungi globallashayotgan davrda turk mutafakkirlarini o‘ylantirgan asosiy masalalarni o‘rganish va tushunish juda muhim. Ushbu maqolada biz zamonaviy turk falsafasidagi inson

muammosiga chuqurroq kirib, rivojlanishining markaziy dilemmalari va masalalarini yoritishga harakat qilamiz.

Zamonaviy turk falsafasidagi inson muammosining muhim jihatlaridan biri o‘zlikni anglash va ijtimoiy-madaniy hayot bilan assimilyatsiya qilishdir. Sharq va G‘arb o‘rtasida ko‘prik bo‘lgan Turkiya an‘anaviy islom qadriyatlari va g‘arblashuvga intilishlari o‘rtasidagi ichki kurashlarga duch keldi. Turk mutafakkirlari zamonaviy taraqqiyot va g‘oyalarni qabul qilgan holda milliy madaniy merosni qanday saqlab qolish kerakligi haqidagi savollar bilan to‘qnash kelishdi. Niyozzi Berkes¹, Teaman Durali² kabi taniqli faylasuflarning asarlari an‘ana va taraqqiyot o‘rtasidagi ziddiyatlarga oydinlik kiritib, zamonaviy Turkiyada jamoaviy o‘zlikni shakllantirish borasida qimmatli fikrlarni beradi.

Qolaversa, inson huquqlari va ijtimoiy adolat zamonaviy turk falsafasida dolzarb masalalar sifatida maydonga chiqdi. Zamonaviy turk falsafasi sohasidagi yana bir muhim mavzu dunyoviylik tushunchasidir. Turkiya Respublikasi tashkil topganidan buyon dunyoviylik va din o‘rtasidagi munosabat ilmiy tadqiqot manbai bo‘lib kelgan. Ismet O‘zel va Abdurrahmon Küçük³ kabi tadqiqotchilar turk kontekstida dunyoviy nuqtai nazardan yondashuvlarning qiyinchiliklari va oqibatlarini haqida fikr yuritdilar. Ularning asarlari zamonaviy dunyoviy davlat va dinning jamiyat hayotidagi o‘rni o‘rtasidagi qarama-qarshilikni o‘rganib, insoniyatning ushbu muammosi atrofida davom etayotgan munozaralarga turli tomondan qarash imkonini beradi.

Zamonaviy turk falsafasi namoyandalari ekzistensializm, fenomenologiya va poststrukturalizm kabi Fan falsafasidagi munozaralarga ham kirishadi. Yana bir zamonaviy turk faylasufi va psixologi Erol Gyung‘or⁴ insonning holati, borlig‘i va hayotini ana shu falsafiy masalalar doirasida tadqiq qilgan. U o‘z asarlarida ijtimoiy borliq va hayot mazmuni haqidagi universal savollar bilan shug‘ullanib, inson muammosini kengroq muhokama qilishga harakat qilgan.

Zamonaviy turk falsafasida inson muammosining yana bir muhim jihati globallashuvning o‘ziga xos ravishda namoyon bo‘lishi, uning qadriyatlar va inson hayotiga ta‘siri va oqibatlaridir. Turkiyaning globallashgan dunyoga tobora intensiv integratsiyasini hisobga olgan holda Nilüfer Göle⁵ va Bülent Diken⁶ kabi faylasuflar globallashuvning individual va jamoaviy o‘ziga xosliklariga, iste‘mol madaniyati shakllanishiga va qadriyatlarning umumiydashish ta‘siriga e‘tibor qaratadilar. Ushbu olimlar tez o‘zgaruvchan va o‘zaro bog‘liq dunyoda shaxslar duch keladigan muammolar haqida qimmatli fikrlarni taqdim etadilar.

¹ Berkes Niyozziy, Ahmad Feroz (1998). Turkiyada dunyoviylikning rivojlanishi. London: McGill University Press.

² A New System of Philosophy-Science from the Biological Standpoint (1996)

³ "Prof. Dr. Abdurrahman KÜÇÜK". 21 Mart 2018 tarihinde kaynağından arşivlendi.

⁴ Erol Güngör: Culture instead of politics (англ.). Murojaat etilgan sana: 11 may 2020

⁵ "Avrupa Konferansları Programının Dördüncü Konuşu Prof. Dr. Nilüfer Göle Oldu, erişim tarihi 5 Mart 2013"

⁶ A review of Bülent Diken's Strangers, Ambivalence and Social Theory

Nihoyat, turk falsafasida gender va ayollar huquqlari masalasi ham keng muhokama mavzusiga aylandi. Sevgi Soysal va Fatmag‘ul Berkay⁷ kabi feminist faylasuflar Turkiyada ayollar duch keladigan o‘ziga xos muammolarni va gender masalalarini kengroq ijtimoiy, madaniy va siyosiy muammolar bilan qanday kesishishini o‘rganadilar. Ular o‘z asarlarida tengsizlikni davom ettiruvchi kuch tuzilmalarini aniqlaydilar va tanqid qiladilar, zamonaviy turk falsafasida inson muammosiga feministik nuqtai nazardan qarashlarni, adolatli gender siyosatini himoya qiladilar.

Teoman Durali – so‘nggi yillarda Turkiyaning falsafiy doiralarida va chet ellarda taniqli bo‘lgan olimlardandir. Uning ilmiy tadqiqotlari metafizika, axloq, siyosiy falsafa va madaniyatshunoslik kabi ko‘plab mavzularni qamrab oladi.

Teoman Durali Turkiyada tug‘ilgan va mamlakatning yetakchi universitetlarida falsafa bo‘yicha ilmiy daraja olgan. Uning akademik faoliyati klassik falsafani o‘rganishdan boshlangan, ammo vaqt o‘tishi bilan u postmodernizm va konstruktivizm kabi zamonaviy falsafiy yo‘nalishlarga qiziqib qoldi. Durali ilmiy konferensiyalarda faol ishtirok etgan, ko‘plab maqolalari va kitoblari nashr etilgan, bu esa uning zamonaviy falsafiy tafakkurning taniqli vakillaridan biriga aylantiradi.

Durali asarlaridagi asosiy mavzulardan biri bu shaxs va madaniy xotirani o‘rganishdir. Tarixiy voqealar va madaniy kontekstlar individual va jamoaviy ongni qanday shakllanishini o‘rganadi. Durali o‘z tadqiqotlarida turli madaniyatlar va falsafiy an‘analar o‘rtasidagi muloqotning muhimligini ta’kidlaydi, bu ayniqsa globallashtirish dunyoda dolzarbdir.

Yana bir muhim mavzu – zamonaviy davrda axloq. Durali tezkor texnologik taraqqiyot va ijtimoiy o‘zgarishlar sharoitida odamlar duch keladigan axloqiy dilemmalarni tahlil qiladi. U an‘anaviy axloqiy me‘yorlarni qayta ko‘rib chiqish va ularni yangi voqelikka moslashtirish zarurligiga e’tibor qaratadi.

Teoman Durali an‘anaviy falsafiy yondashuvlarni zamonamizning dolzarb masalalari bilan muvaffaqiyatli birlashtirgan zamonaviy faylasufning yorqin namunasidir. Uning tadqiqotlari insoniyat duch kelayotgan murakkab ijtimoiy va madaniy jarayonlarni chuqurroq tushunishga yordam beradi.

Shunday qilib, turk faylasuflari G‘arb mafkuralarining ta’sirini, madaniy globallashtirishni, an‘ana va taraqqiyot o‘rtasidagi ziddiyatlarni baholaydilar. G‘arb falsafasi va mahalliy fikr o‘rtasidagi moslik haqidagi tadqiqotlar Turkiyaning global intellektual landshaftdagi o‘rnini chuqurroq tushunishga yordam beradi. Madaniy o‘ziga xoslikni saqlash va kosmopolit qadriyatlarni qabul qilish o‘rtasidagi ziddiyatlar globallashtirish dunyoda shaxs erkinligi va huquqlari bo‘yicha muhim munozaralarga sabab bo‘ladi.

XULOSA

⁷ Dunyoyı Bugünde Sevmek, Hannah Arendt'in Politika Anlayışı (2012)

Zamonaviy turk faylasuflari tomonidan metafizika, etika, epistemologiya va ijtimoiy falsafaga nihoyatda ko‘p urg‘u berishmoqda va asosiy izlanishlar ham aynan shu yunalishlar ustiga qurilmoqda. Mavjud nazariyalarni tanqidiy baholash, fanlararo istiqbollarni integratsiyalash va zamonaviy muammolar bilan shug‘ullanish qobiliyati, aynan turk ilmiy-falsafiy doiralarini asosiy landshaftni aks ettirmoqda. Zamonaviy turk falsafasida insoniyatning tabiiy va ijtimoiy muammolariga ham e‘tibor beriladi. Bu falsafa, insonning tabiatga va dunyoga qarshi hissiyotlari, uning o‘ziga xos xususiyatlari va o‘zgarmasligi, ijtimoiy muhit bilan muloqotda erkinlik va demokratiyaning ahamiyati, aql va e‘tiqodning muhimligi, jahon bilan integratsiya va globalizatsiya jarayonlarida turk jamiyati va insonning o‘ziga xos o‘zgarishlariga ham e‘tibor qaratadi. Bu esa turk jamiyatida insonning muhim muammolarini o‘rganish va hal qilishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Türkiye’de ve Avrupa Birliği’nde Kadının Durumu: Başarılar, Sorunlar, Umutlar (2004)
2. Berkes N. Turkish Nationalism and Western Civilization: Selected Essays of Ziya Gökalp. New York, Columbia University Press, 1959. 336 p.
3. Gökalp Z. Türkçülüğün Esasları [The Principles of Turkism]. İstanbul, 2017. 215 p. (In Turkish).
4. Heyd U. Foundations of Turkish Nationalism. The Life and Teachings of Ziya Gökalp. London, The Harvill Press LTD, 1950. 174 p.